

Хачатурян Т.Х.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Київського міжнародного університету

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВ ЗА СКОЄННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ У
РЕТРОСПЕКТИВІ СТОРІЧЧЯ ГЕНОЦИДУ
ВІРМЕНСЬКОГО НАРОДУ**

У статті автор розглядає проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності Туреччини за міжнародний злочин у ретроспективі сторіччя подій 1915 року, які визнані більшістю країн світу як геноцид вірменського народу, і висвітлює основні аспекти, відповідно до яких це є необхідною умовою збереження системи міжнародного права як підсистеми міжнародних відносин. Автор проводить аналіз проблеми зворотної дії положень Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, в аспекті притягнення до відповідальності за події 1915 року.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність держав, злочин геноциду, відповідальність за скоєння міжнародних злочинів, ретроактивна дія, сатисфакція, компенсація, реституція.

Основою міжнародного правопорядку є дотримання міжнародно-правових норм та у випадку їх порушення гарантія міжнародно-правової відповідальності держави-порушника. В умовах сучасних реалій важко переоцінити важливість для

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

спроможності існування системи міжнародного права забезпечення несення відповідальності за порушення імперативних норм міжнародного права та скоєння загально визнаних міжнародних злочинів. У даній статі пропонується аналіз основних проблем у сфері притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів з огляду на сторіччя винищення вірменського народу в Османській Імперії 1915 року, яке відоме як перший геноцид двадцятого століття, і визначення підстав для міжнародно-правової відповідальності Туреччини перед сучасною Вірменією та вірменським народом за скоєння найтяжчого міжнародного злочину.

Тема відповідальності за злочин геноциду та покарання за нього неодноразово досліджувалася як на національному, так і на міжнародному рівні. Можна виокремити праці таких учених, як Барсегов Ю.Г., Блищенко І.П., Буткевич В.Г., Буроменський М.В., Галенська Л.М., Мюллерсон Р.А., Решетов Ю.О., Тимченко Л.Д., Трайнін О.М., Тункін Г.І., Ушаков Н.А., Черниченко С.В., Бассіуні М., Броунлі Я., Верле Г., Греффрет Б., Камінга М., Кассезе А., Купер Л., Ліпман М., Мерон Т., Робінсон Н., Фархад М., Фердросс А., Шабас У., Шоу М. та ін.

Мета статті полягає в загальному аналізі актуальних проблем притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу.

1. Загальна характеристика та історичні аспекти геноциду вірменського народу

Геноцидом вірменського народу називають політику Османської імперії стосовно вірменського населення, яка передбачала масові вбивства, поневолення та депортацію вірмен у період Першої світової війни. Ця політика була введена урядом младотурків, який був на той час при владі, і здійснювалась у різних регіонах Османської Імперії. У цій статі

зупинимося лише на декількох значних історичних фактах, що характеризують політику геноциду та її передумови.

Як засвідчує історія, Велика Вірменія була першою державою, яка прийняла на державному рівні християнську релігію ще 301 року. Упродовж тривалого періоду історії Вірменія була неодноразово поділена між сильнішими державами регіону.

Після російсько-турецької війни 1877–1878 рр., відповідно до Сан-Стефанського мирного договору, Вірменія була остаточно поділена між Російською Імперією і Туреччиною. Берлінський трактат 1878 р., що закінчив цю війну, також передбачав для Османської імперії певні реформи щодо території Турецької Вірменії і надання вірменам гарантій самоврядування та безпеки [5].

З початком Першої світової війни младотурецький уряд, який прийшов до влади, сподіваючись зберегти залишки ослабленої Османської імперії, взяв на озброєння політику пантюркізму – створення величезної Турецької імперії, яка вбирає в себе все тюркомовне населення Кавказу, Середньої Азії, Криму, Поволжя, Сибіру і тягнеться до кордонів Китаю. Політика тюркізму передбачала тюркізацію всіх національних меншин імперії. Вірменське населення, яке складалось із християн, розглядалося головною перешкодою для реалізації цього проекту. Жертвами політики геноциду стали також й інші національні меншини, які сповідували іншу віру, зокрема греки, єзиди та ін.

Про причини цих гонінь історики ще й досі не дійшли єдиного висновку. Причиною став до межі загострений націоналізм, або прагнення "спростити" і зробити однорідним етнічний склад імперії? За іншими версіями причиною вважають помсту за допомогу добровольців-вірмен російській армії, що тоді воювала з турками [24].

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

Уже наприкінці 1911 року було прийняте рішення про депортацію всіх вірмен із Західної Вірменії (Східна Туреччина), однак младотурки використовували початок Першої світової війни як зручну можливість для його здійснення [7].

Політика геноциду здійснювалась у декілька етапів:

- 24 квітня 1915р., з арешту та подальшого винищення близько тисячі представників вірменської інтелігенції, в основному в столиці Османської імперії Константинополі (Стамбулі), розпочався перший етап знищення вірменського населення. Нині, 24 квітня, відзначається вірменами всього світу як день пам'яті жертв Геноциду.

- Другим етапом «остаточного з'ясування Вірменського питання» став набір до турецької армії близько трьохсот тисяч вірменських чоловіків, пізніше роззброєних і вбитих своїми турецькими колегами.

- Третій етап Геноциду ознаменувався різаниною, депортацією і «маршами смерті» жінок, дітей і старих у сирійську пустелю, де сотні тисяч людей були вбиті турецькими солдатами, жандармами і курдськими бандами, або гинули від голоду й епідемій. Тисячі жінок і дітей зазнали насильства. Десятки тисяч були насильно звернені в іслам.

- Останньою стадією Геноциду є тотальне й абсолютне заперечення турецьким урядом масових убивств і знищення вірмен на їх же батьківщині [24].

Ще 1915 року з першою хвилею емігрантів Великобританія, Російська Імперія та Франції виступили зі спільною декларацією, яка засуджувала дії Османської імперії [16].

Уже 1916 року президент США Вудро Вілсон оголосив 8–9 жовтня Днями допомоги Вірменії. Це не єдині приклади визнання злочинної політики Османської Імперії того часу, яка призвела до найбільшого знищення вірмен в історії. За даними Музею-інституту геноциду вірмен НАН Вірменії, напередодні

Першої світової війни в Османській імперії мешкало два мільйони вірмен. Близько півтора мільйона було знищено за період від 1915 до 1923 року. Решта півмільйона вірмен були розсіяні по всьому світу [24].

Незважаючи на процес міжнародного засудження Геноциду вірмен, Туреччина продовжує боротися проти його визнання всіма засобами, включаючи пропаганду, фальсифікацію наукових фактів, лобіювання.

2. Юридичне визначення злочину геноциду

Поняття «геноцид» уперше застосував у правовому значенні відомий польсько-американський юрист Рафаель Лемкін. Це слово походить від грецького *genos* (народ, раса) та латинського *caedo* (вбиваю) [15]. Ще в 30-х роках Р. Лемкін почав займатися питанням юридичної відповідальності за знищення етнічних груп, вивчаючи події 1915-го року в Османській імперії стосовно вірменського народу. Уперше, поняття «геноцид» було вжито під час Нюрнберзького процесу 1945 р. [9, с. 32], проте сам Статут Нюрнберзького трибуналу не передбачав відповідальності за злочин геноциду. Зусилля Р. Лемкіна призвели до того, що вже 11 грудня 1946 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію 96 (I), за якою геноцид визнавався злочином згідно з міжнародним правом, що тягне за собою юридичну відповідальність. Незабаром почався процес розроблення міжнародної конвенції з цього питання. 9 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН одностайно ухвалила Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, яка набула чинності 12 січня 1951 р.

Відповідно до ст. II Конвенції, геноцидом вважаються наступні дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку, включаючи: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення для якої-небудь групи таких

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

життєвих умов, які розраховані на її повне або часткове фізичне знищення; d) заходи, розраховані на запобігання дітонародження в середовищі такої групи; e) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу [8].

Конвенція прямо визнає геноцид злочином за міжнародним правом, що породжує відповідальність як фізичних осіб (ст. IV), так і держави (ст. IX). Важливе положення міститься в ст. I Конвенції, вона покладає на держави-учасниці загальне зобов'язання «запобігати і карати» за злочини геноциду [8].

Усі держави-учасниці зобов'язуються вживати належних заходів з метою запобігання злочину геноциду, у якій би країні і при яких би обставинах вони не мали місце. Крім того, держави-учасниці Конвенції зобов'язані забезпечити належне переслідування і покарання всіх осіб, винних у скоєнні цього злочину [1, с. 426]. Положення цієї Конвенції є загальноновизнаними імперативними нормами міжнародного права.

Беззаперечною є тенденція універсалізації криміналізації злочину геноциду та встановлення міжнародної кримінальної відповідальності за скоєння цього злочину, зокрема, Римський Статут постійно діючого Міжнародного кримінального суду від 1998 року в ст. 5 також передбачає відповідальність за злочин геноциду [19].

Відповідно до сучасного міжнародного права геноцид є найтяжчим міжнародним злочином, що тягне за собою міжнародно-правову відповідальність як держав, так і винних у скоєнні цього злочину осіб. Дане положення визнане всіма державами світу і є нормою *jus cogens* (імперативною нормою) загального міжнародного права.

Злочин геноциду як найтяжчого порушення міжнародних зобов'язань *erga omnes* і як міжнародного злочину нині, безумовно, можна вважати загальноновизнаним як у теорії, так і

практиці міжнародного права. Зважаючи на його особливу небезпечність для людства, Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди зазначив, що геноцид являє собою «злочин злочинів» [25].

Нині відповідальність за злочин геноциду передбачена як у національних законодавствах держав світу, так і на міжнародному рівні.

3. Поняття та загальні риси відповідальності держав за міжнародні протиправні діяння

Відповідно до загальновизнаного підходу (В.Г. Буткевич, Г.І. Тункін, А.М. Талалаєв, Л.М. Шестаков, Е.О. Шибаяєва та ін.) під міжнародно-правовою відповідальністю держав розуміють ті юридичні наслідки, які виникають перед державою-порушницею у зв'язку зі скоєнням міжнародного протиправного акту [6, с. 459]. Питання відповідальності, яке перейшло до міжнародного права з національних правових систем як невід'ємний загальний принцип права неодноразово досліджувалось упродовж історії розвитку науки міжнародного права. Ще постійна Палата міжнародного правосуддя в рішенні справи про завод Хорзуф 1928 р. наголошувала на безумовності принципу права, за яким будь-яке порушення міжнародно-правових зобов'язань тягне за собою зобов'язання компенсувати спричинену шкоду [14].

Інститут міжнародно-правової відповідальності держав характеризується достатньою складністю серед інших інститутів міжнародного публічного права. Головною ланкою непорозуміння є відсутність кодифікації основних положень щодо відповідальності держав за міжнародні протиправні діяння, оскільки це питання регулюється Резолюцією 53/86 прийнятою ГА ООН 12 грудня 2001 р., яка має рекомендаційний характер і не зобов'язує держави. Однак серед джерел міжнародного права не останнє місце посідають міжнародно-правові звичаї, загальноприйняте розуміння

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

міжнародного звичаю – практика, визнана в якості правової норми [17, ст. 38]. В історії міжнародного права існує значний масив практики притягнення держав до міжнародно-правової відповідальності, по суті, Резолюція 56/83 є відображенням такої практики і передбачає такі форми міжнародно-правової відповідальності, як реституція (повернення незаконно привласненого майна), компенсація та сатисфакція (задоволення нематеріальних вимог) [12, ст. 34].

Отже, беззаперечним є той факт, що будь-яке міжнародне протиправне діяння (дія або бездіяльність) тягне за собою міжнародно-правову відповідальність і у випадках, коли держава відмовляється від несення відповідальності, міжнародне співтовариство має домогтися несення відповідальності за допомогою примусу, під яким, здебільшого, розуміють індивідуальні або колективні санкції.

Забезпечення відповідальності суб'єкта-порушника міжнародно-правових норм по суті є основою роботи міжнародного права як підсистеми міжнародних відносин для забезпечення світового правопорядку, миру та безпеки світового співтовариства держав.

4. Деякі аспекти міжнародно-правової відповідальності за скоєння міжнародних злочинів

Теорія міжнародного права чітко розмежовує поняття міжнародного протиправного діяння (делікту) та міжнародного злочину (що є, по суті, порушенням імперативної норми міжнародного права). Основною відмінністю між цими двома категоріями є те, що скоєння міжнародного злочину вважається неприпустимим порушенням міжнародного миру і окрім відповідальності держави, вводить у сферу дії міжнародного права і відповідальність привладного індивіда, діями та виною якого був скоєний цей злочин.

У будь-якому випадку, міжнародно-правова практика ще з часів Ліги Націй засуджувала держави та окремих привладних

індивідів за скоєння міжнародних злочинів. Першим прецедентом такого засудження вважається Нюрнберзький Процес 1945 року над злочинцями Європейських країн Осі (Нюрнберзький військовий трибунал). Характерними рисами цього процесу є те, що він був покликаний встановити справедливість через притягнення до кримінальної відповідальності привладних індивідів, що скоїли міжнародні злочини, які на момент їх скоєння не були криміналізованими відповідно до міжнародного права та кримінального законодавства інших країн. По суті, цей процес заперечив для міжнародного права принцип *Nullum crimen sine lege* (Злочинним вважається лише таке діяння, яке зафіксоване в законі).

Цікавою є думка російського дослідника Барсєгова Ю.Г. У своїй праці «Геноцид вірмен – злочин проти людства» він зазначає, що ті норми міжнародного права, які були застосовані при оцінці дій фашистської Німеччини стосовно євреїв і слов'янського населення Східної Європи, повинні застосовуватись і до оцінки ідентичних за змістом дій турецької держави щодо вірмен. Це підтверджується не тільки логічним висновком за аналогією, через повну схожість правової ситуації, а й конкретним міжнародно-правовим інструментарієм, що прямо і безпосередньо належить до геноциду вірмен [3, с. 25].

Позицію Ю.І. Барсєгова поділяє й швейцарський професор Альфред Заяс. Він зазначає, що Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р. може мати зворотну дію в часі, у зв'язку з відповідністю до вже існуючих норм міжнародного права, включаючи Лондонську угоду від 8.08.1945 р., відповідно до якої був скликаний Нюрнберзький трибунал, і Конвенцію про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності від 1968 р. До того ж, надання Конвенції зворотної дії в часі слугує важливим чинником запобігання майбутніх актів геноциду завдяки

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

створенню прецеденту покарання за акти геноциду, які мали місце до набрання чинності Конвенції. “Зважаючи на те, що існує вищий рівень захисту прав людини згідно з нормами *ius cogens*, застосування зворотної дії в часі щодо актів геноциду є не лише справедливим, але й необхідним для підтримання міжнародного правопорядку” [26].

Нюрнберзький військовий трибунал - це перший, проте не єдиний випадок заперечення дії принципу *Nullum crimen sine lege* у міжнародному праві: наступні міжнародні трибунали щодо колишньої Югославії (1993) та щодо Руанди (1994), які діяли *ad hoc* (тимчасово), так само притягали до кримінальної відповідальності осіб, у діяннях яких не було прямого порушення законів країн їх громадянства, проте, зважаючи на масштабність і безпрецедентність цих злочинів, вони були криміналізовані трибуналами й отримали подальше закріплення в кримінальних кодексах країн.

Ці факти свідчать на користь положенню, відповідно до якого, міжнародно-правові норми, що стосуються встановлення відповідальності, мають ретроактивну дію в часі.

5. Події 1915 року та їх тлумачення у світлі сучасних історико-правових досліджень

З огляду на вищезазначене, історичні факти засвідчують, що політика Османської імперії щодо винищення вірменського населення безумовно є злочинною і є політикою геноциду. Для світового співтовариства все ще залишається відкритим питання притягнення до міжнародно-правової відповідальності Туреччини за скоєння цього злочину.

На думку Барсегова Ю.М., встановлення світовою спільнотою міжнародно-правової відповідальності турків і Туреччини за геноцид вірмен передбачає визнання нею преюдиціального факту вчинення злочину, оцінку належним міжнародним органом відповідних дій на основі існуючих норм міжнародного права і, врешті-решт, наявність самої

нормативної бази для такої юридичної кваліфікації. У заперечливій позиції Туреччини, на його думку, проглядається ледь завуальована погроза: мир з Туреччиною можливий тільки за умови відмови вірмен від осуду геноциду. Елементарна логіка говорить про зворотнє: не можна будувати нові відносини, не засудивши минуле, не давши йому належну оцінку – не лише моральну та політичну, але й міжнародно-правову. Міцний мир і справжня дружба між народами з настільки складним минулим можливі тільки при однозначному засудженні геноциду і створенні на цій основі впевненості в тому, що криваві методи не будуть знову використані Туреччиною для досягнення своїх політичних цілей [4]. Визнання факту геноциду вірмен і міжнародно-правової відповідальності Туреччині, за скоєння цього злочину – ключове питання нормалізації відносин між Туреччиною і Вірменією, між турецьким і вірменським народами.

У світлі тлумачення історичних даних можна виокремити декілька проблемних аспектів відповідальності Туреччини перед Вірменією:

1. Туреччина не визнає, що політика младотурків може бути визнана політикою геноциду. Щодо цього питання за сто років від часу різанини вірменського народу Туреччиною все ж були зроблені значні кроки. Так, 2015 року 24-го квітня голова уряду Туреччини на своєму сайті офіційно висловив співчуття вірменському народу, який постраждав у період Першої світової війни: “...Ми бажаємо, щоб душі вірмен, які загинули в подіях початку ХХ століття, спочивали з миром, а їх онукам передаємо свої співчуття [18]”. Це значний крок, з огляду на сторічне мовчання та відмежування від подій початку ХХ ст., проте подібна заява не може бути розцінена як визнання акту геноциду і як сатисфакція за міжнародним правом, оскільки масові вбивства вірмен ще й досі Анкара називає “подіями 1915 року”.

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

2. Проблема ретроактивної дії норм міжнародного права, зокрема Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. Ця проблема пов'язана насамперед із тим, що Конвенція не зазначає, чи мають її положення зворотню дію в часі. Отже, прямо не вказує, що події 1915 року можуть підпадати під її юрисдикцію. Резолюція ГА ООН 96(І) від 1946 р. досить розмито, проте зазначає, що поняття «геноцид» належить до всіх схожих актів, здійснених упродовж історії: «...Можна вказати на численні злочини геноциду, коли повного або часткового знищення зазнали расові, релігійні, політичні та інші групи» [13].

У докладі Міжнародного центру перехідного правосуддя (ICTJ), який був розроблений для Турецько-вірменської комісії з примирення (TARC), ішлося про неможливість застосування зворотної дії в часі до Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього. «Міжнародне право взагалі забороняє зворотню дію в часі щодо договорів, якщо інше не впливає зі змісту договору, або не встановлено іншим засобом. Конвенція про геноцид не містить положень щодо необхідності застосування до неї зворотної сили. Навпаки, текст Конвенції наводить на думку, що він повинен накладати перспективні зобов'язання лише на держави-учасниці після набрання нею чинності» [22].

Турецький представник Гюндюз Актан, висловлюючи позицію проти можливості застосування зворотної дії закону щодо Конвенції, наголошує на тому, що в разі прийняття такої норми постають запитання: наскільки далеко в часі Конвенція може мати силу, чи не повинна в такому випадку Конвенція застосовуватись і до інцидентів, що мали місце набагато раніше, ніж 1915 рік [20]?

Свого часу американський дослідник Н. Робінсон у Коментарі до Конвенції щодо Геноциду зазначав, що заздалегідь не обумовлений правовою нормою закон не може

мати зворотної дії в часі [23, с. 114–115]. Проте практика міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* прямо підтверджує можливість ретроактивної дії договорів, що встановлюють імперативні норми, зокрема – визначають міжнародні злочини.

6. Міжнародно-правова відповідальність Туреччини перед вірменським народом

Метою даної статті не є доведення того, що різанина вірменського населення на території Османської Імперії була актом геноциду, оскільки цей факт був визнаний значною кількістю держав світу і, на думку автора, є беззаперечним. Але, враховуючи офіційну позицію Турецького уряду, вважаємо необхідним обґрунтувати основні аспекти необхідності міжнародно-правової відповідальності Туреччини як правонаступниці Османської Імперії перед Вірменією за діяння, скоєні в період Першої світової війни.

Отже, доки Туреччина відсторонюється від відповідальності щодо геноциду вірмен не лише повним запереченням, але й принципом права *Nullum crimen sine lege*, посилаючись на те, що на той момент не існувало заборони вести політику таким чином. У даному аспекті слід зазначити, що злочинними діяння Османської Імперії були визнані ще 1915 року спільною Декларацією Великобританії, Франції та Російської Імперії. Зокрема, у Декларації політика Османської Імперії щодо вірмен була названа “нові злочини Туреччини проти людства та цивілізації”. Держави заявляли про особисту відповідальність за ці злочини всіх членів Османського уряду, а також тих агентів, які причетні до цієї різанини [16], тому вважаємо посилення на “незабороненість” політики геноциду необґрунтованою.

Також беззаперечним для цивілізованого світу ще з часів класичного міжнародного права є принцип *Pacta sunt servanda* (принцип сумлінного дотримання міжнародних договорів). Цей

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

принцип є основою дієвості системи міжнародного права. Як уже було зазначено вище, політика младотурків у період Першої світової війни стосовно вірменського населення прямо порушила положення Берлінського трактату 1878 р., який, між іншим, передбачав для Османської Імперії певні реформи щодо території Турецької Вірменії і надання вірменам гарантій самоврядування та безпеки. Зокрема, Стаття LXI цього договору передбачала: “Блискуча Порта зобов'язується здійснити, без подальшого уповільнення, поліпшення і реформи, відповідно до місцевих потреб в областях, населених вірменами, і забезпечити їх безпеку від черкесів і курдів...” [5]. Вочевидь це положення було порушене масовим винищенням і депортацією вірменського населення.

Відповідно до норм міжнародного права, держави, які вчиняють акти геноциду, несуть такі міжнародно-правові зобов'язання стосовно жертв зазначених порушень: 1) розслідувати всі подібні випадки, переслідувати та карати винних осіб; 2) надавати жертвам адекватне відшкодування завданої шкоди і 3) відсторонювати осіб, що скоїли такі акти, від займаних ними посад у правоохоронних та інших органах влади [8]. У даному конкретному випадку вже майже немає серед живих винних осіб і майже не залишилося жертв, що іммігрували під час геноциду. Основною і, мабуть, єдиною формою міжнародно-правової відповідальності Туреччини за злочин геноциду перед міжнародним співтовариством може виступити сатисфакція [8]. Саме сатисфакція Туреччини перед вірменським народом може стати важливою ланкою в примиренні двох народів та налагодженні миру в регіоні.

Як відомо, безкарність породжує нові порушення. Саме безкарність Туреччини свого часу стимулювала уряд фашистської Німеччини та сталінського Радянського Союзу розв'язати світову війну, в порушення норм міжнародного права, поділивши між собою Європу.

Саме безкарність призвела до можливості анексії Кримського півострова в порушення територіальної цілісності України, гарантованої положеннями низки міжнародних договорів (Статутом ООН ст. 2, Договором про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ 1998р. та ін.)

При скоєнні державою міжнародного злочину важливо розуміти, що «потерпілою стороною» виступає міжнародне співтовариство в цілому [2, с.343–351]. І нині можна вважати загальновизнаною нормою міжнародного права положення, що будь-який міжнародний злочин завдає шкоди всім державам світу. На цій підставі припинення актів геноциду можуть вимагати всі держави. Вони також мають право вдаватися до міжнародних санкцій з урахуванням імперативних норм міжнародного права та принципу пропорційності.

Світове співтовариство через сто років має всі необхідні засоби для того, щоб притягнути Туреччину до міжнародно-правової відповідальності за порушення конкретних міжнародно-правових зобов'язань та за скоєння міжнародного злочину геноциду.

Відомо, що головною міжнародною організацією з боротьби та протидії геноциду є Організація Об'єднаних Націй. Саме вона займається гуманітарними питаннями в цій сфері та проводить активні заходи з забезпечення безпеки постраждалим від геноциду групам осіб. Тому вважаємо, що саме ООН має стати гарантом міжнародно-правової відповідальності Туреччини перед міжнародним співтовариством.

Література

1.Аль-Захарна М.С. Принцип індивідуальної відповідальності і покарання за злочин геноциду // Держава і

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

право : зб. наук. праць ; вип. 7. – К., 2000. — С. 426–432. – (Серія «Юридичні і політичні науки»).

2.Аль-Захарна С.М. Елементи юридичного складу геноциду // Держава і право : зб. наук. праць ; вип. 6. — К., 2000. — С. 343–351. – (Серія «Юридичні і політичні науки»).

3.Барсегов Ю.Г. Геноцид армян – преступление по международному праву / Ю.Г. Барсегов. – М. : XXI Век – Согласие, 2000. – 240 с.

4.Барсегов Ю.Г. Геноцид армян. Ответственность Турции и обязательства мирового сообщества [Электронный ресурс]. Т. 1. – Режим доступа: <http://genocide.ru/lib/barseghov/responsibility/v1/preface.htm>

5.Берлинский трактат от 1878 года // Сборник договоров России с другими государствами 1856– 1917. – М. : Гос. изд по полит. литературы, 1952. – С. 206.

6.Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за ред. В.Г. Буткевича. — К. : Либідь, 2002. С. 459 — 608 с.

7.Геноцид армян в Османской империи // Сборник Документов и материалов / Под ред. М.Г. Нерсисяна. – [2-е изд.]. – Ереван. : Айастан, 1983. – 880 с.

8.Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказания за него от 9 декабря 1948 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml

9.Ледях И.А. Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма / [под ред. Ледях И.А., Лукашук И.И.]. – М. : БЕК, 1995. – С. 32.

10.Секретный протокол к договору о ненападении между Германией и СССР от 1939 г. Nazi-Soviet Relations 1939—1941 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ibiblio.org/pha/nsr/nsr-preface.html>

11. Признание геноцида армян [Электронный ресурс] Википедия. – Режим доступа :

https://ru.wikipedia.org/wiki/Признание_геноцида_армян

12. Резолюция 56/83 Ответственность государств за международные противоправные деяния от 12.12.2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/901941379>

13. Резолюция ГА ООН 96 (I) від 11 грудня 1946 р. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/035/53/IMG/NR003553.pdf>

14. Решение Постоянной палаты международного правосудия по делу о фабрике в Хорзуве 1928 г. // PCIJ. – 1928. – Ser. A. – N 17. – P. 47.

15. Советская военная энциклопедия: в 8 томах / [ред.-упоряд. А.А. Гречко]. Том II. – М.: Воениздат, 1976. – 513 с.

16. Совместная декларация Франции, Великобритании и России от 29 мая 1915г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.genocide.org.ua/index/sovместnaja_deklaracija_pravitelstv_francii_velikobritanii_i_rossii_1915_g/0-16

17. Статут Міжнародного Суду ООН від 1945 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml> ст 38

18. Турецкий премьер впервые принес соболезнования потомкам армян. [Электронный ресурс] // Евроньюс. – Режим доступа : <http://ru.euronews.com/2014/04/23/turkish-prime-minister-talks-of-shared-pain-in-statement-on-armenian-killings/>

19. Устав Международного уголовного суда 1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/icc-statute-271004.htm>

20. Gündüz Aktan. The Armenian Problem and International Law [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/ErmeniIddialari/Document.pdf>

Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу

21. http://www.genocide.org.ua/index/sovместnaja_deklaracija_pravitelstv_francii_velikobritanii_i_rossii_1915_g/0-16

22. Legal Analysis Prepared for the International Center for Transitional Justice [Електронний ресурс] : The Applicability of the United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide to Events which Occurred During the Early Twentieth Century February 10, 2003. – Режим доступу:

http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.244/current_category.5/affirmation_detail.html

23. Robinson Nehemiah. The genocide convention a commentary: World Jewish congress 15 east 84th street New York / Nehemiah Robinson. : Institute of Jewish affairs, 28. – N.Y., 1960. – P.114–115.

24. The Armenian Genocide. The Armenian Genocide Museum-Institute. National Academy of Sciences of the Republic Armenia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.genocide-museum.am/eng/genocide.php>

25. The Prosecutor v. Jean Kambanda, the Chamber Decision for 4 September 1998.; The Prosecutor v. Omar Serushago, the Chamber Decision for 5 February 1999 p. [Електронний ресурс] : International Criminal Tribunal for Rwanda. – Режим доступу: www.unict.org

26. Zayas Alfred. The Genocide against the Armenians 1915-1923 and the relevance of the 1948 Genocide Convention [Електронний ресурс] : The Armenian Genocide in the Light of the Genocide Convention Los Angeles, 8 November 2003 By Professor Alfred de Zayas, Geneva. – Режим доступу: <http://alfreddezayas.com/Lectures/armenialect.shtml>

The article examines problems of realization of international legal responsibility of Turkey for the committing of international crime in retrospect of the century after events of 1915 that recognized by most countries as genocide of the Armenian people.

Article also highlights the main aspects according to which the realization of international responsibility is the only requirement for the preservation of the system of international law as a subsystem of international relations. The author analyzes the problem of retroactive provisions of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide on 1948, in terms of liability for events of 1915.

Key words: international legal responsibility of States, the crime of genocide, liability in international law, retroactive force, satisfaction, compensation, restitution

В статье автор рассматривает проблемы привлечения к международно-правовой ответственности Турции за международное преступление в ретроспективе столетия событий 1915 года, которые были признаны большинством стран мира как геноцид армянского народа, и освещает основные аспекты, в соответствии с которыми это есть необходимым условием сохранения системы международного права как подсистемы международных отношений. Автор анализирует проблемы обратного действия положений Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказания за него 1948 года, в аспекте привлечения к ответственности за события 1915 года.

Ключевые слова: международно-правовая ответственность государств, преступление геноцида, ответственность за совершение международных преступлений, ретроактивное действие, сатисфакция, компенсация, реституция.